

CO JE TO DEMOKRACIE?

Vlasta Geryková

V novinových článcích, v prohlášeních politiků, ve výuce i v běžném hovoru se často setkáváme s pojmem demokracie. Příliš časté používání však může vést k rozostření pojmu. Proto budou studenti pomocí práce s texty odlišných autorů posuzovat, jakými různými způsoby může být demokracie chápána, jaké jsou vlastnosti demokratického státu. Hlavní metodou bude práce s pojmem, snaha o jeho vymezení pomocí různorodých textů. Použit bude i tzv. Vennův diagram. Studenti budou hledat styčné body předložených textů.

Člověk a společnost (Dějepis a Základy společenských věd)

SŠ, vhodné pro seminární výuku

Studenti proniknou hlouběji do problematiky teorie demokracie. Zkusí si práci s odborným filozofickým či státoprávním textem. Na základě toho budou schopni kriticky zhodnotit vhodnost a užitečnost používání tohoto pojmu politiky či médií. Seznámí se rovněž se základními kritérii moderního demokratického státu a s pokusy o měření míry demokracie ve světě.

POSTUP

Hodina začíná diskuzí, kdy se nejprve studenti seznámí s pohledem svých spolužáků tím, že jsou studenty navrhována kritéria, která by podle nich měl demokratický stát splňovat. Vyučující je zapisuje na tabuli.

Poté vyučující rozdá studentům texty Roberta Dahla a jeden List federalistů. Texty je dobré zaslat studentům k přečtení jako domácí úkol bez předchozího vysvětlení aktivity. Každý z těchto textů vyjadřuje jiné pojetí pojmu demokracie. Zatímco federalisté demokracii chápou stále ještě v antickém duchu (a staví proti ní republiku), Dahl již podává obraz demokracie moderní. Přesto by se studenti mohli pokusit prací s textem najít souhlasné body v chápání demokracie u obou autorů. Jaký prvek je pro demokracii typický od antiky až dodnes?

Srovnání textů promítnou studenti do Vennova diagramu, vyznačí a vypíší shodné body a rozdíly ve starším a moderním pojetí demokracie (ukázka diagramu v příloze).

Diskuze pak pokračuje zaměřením na konkrétní státy. Dovedou studenti vyjmenovat příklady demokratických států? Vyučující zadá studentům, aby se ve skupinkách pokusili sestavit žebříček 10 nejdemokratičtějších zemí podle jejich uvážení. Výsledky skupin se potom srovnají mezi sebou a s Democracy Indexem od The Economist z roku 2011.

POUŽITÉ ZDROJE

DAHL, Robert. O demokracii. 1. vyd. Praha: Portál, 2001.

ISBN 80-7178-422-2

HAMILTON, Alexander; JAY, John; MADISON, James. Listy federalistů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994. ISBN 80-7067-390-7

http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index

Příloha č. 1 – Dahl – O demokracii

Kritéria demokratického procesu

Je vůbec možné najít v obrovské a často neproniknutelné houštině různých představ o demokracii nějaká kritéria, jejichž splnění by zaručilo, že všichni členové vašeho sdružení budou mít skutečně rovný přístup k účasti na rozhodování? Jsem přesvědčen o tom, že takových kritérií je nejméně pět. (Viz tab. 4.)

Účinná participace (účast). Dříve než sdružení přijme plán dalšího postupu, musejí všichni členové dostat rovnou a efektivní příležitost sdělit ostatním svá stanoviska k této problematice.

Volební rovnost. Když nastane okamžik konečného rozhodnutí o dalším postupu, musí mít každý člen rovnou a efektivní možnost volit, přičemž všechny hlasy musejí mít při sčítání stejnou váhu.

Poučené porozumění. Během rozumně stanovené doby musí mít každý člen rovnou a efektivní možnost dozvědět se vše potřebné o všech alternativách dalšího postupu a o jejich pravděpodobných důsledcích.

Kontrola nad nastolováním témat (agendy) k projednání. Členové musejí mít vyhrazeno právo rozhodovat o tom, jaká témata se dostanou na pořad jednání a jakým způsobem budou projednávána. Díky tomu demokratický proces, vymezený předchozími třemi kritérii, nebude nikdy uzavřený. Přijatý směr působení vašeho sdružení může tedy být kdykoli změněn, pokud si to jeho členové budou přát.

Zapojení (zahrnutí) všech dospělých. Všichni, nebo alespoň většina dospělých trvale v místě usídlených obyvatel, by měli mít zajištěna plná občanská práva, tak jak jsou obsažena v prvních čtyřech kritériích. Až do počátku 20. století bylo toto kritérium nepřijatelné dokonce i pro většinu průkopníků demokracie. Abychom zdůvodnili oprávněnost tohoto kritéria, bude zapotřebí zkoumat důvody, proč bychom měli s ostatními lidmi zacházet jako se sobě politicky rovnými.¹

Politické instituce moderní zastupitelské demokracie

Pro moderní zastupitelskou demokracii jsou typické následující politické instituce:

Volení státní činitelé. Kontrola nad rozhodováním státní moci je ústavně svěřena státním činitelům voleným občany. Rozvinuté moderní demokracie se tedy vyznačují zastupitelským způsobem vládnutí.

Svobodné, spravedlivé a časté volby. Volení státní činitelé jsou vybíráni v často konaných a spravedlivě probíhajících volbách, při nichž se jen zřídka vyskytnou nějaké projevy násilí.

Svoboda projevu. Občané mají právo se vyjadřovat, aniž by jim hrozilo nebezpečí tvrdých trestů, k široce definovaným politickým záležitostem,

včetně kritiky státních činitelů, způsobu vládnutí, společenského zřízení, společensko-ekonomického řádu a převládající ideologie.

Přístup k alternativním zdrojům informací. Občané mají právo vyhledávat alternativní a nezávislé zdroje informací, získávat informace od ostatních občanů, od odborníků, z novin, časopisů, knih, elektronických médií apod. Navíc je zapotřebí, aby tyto alternativní zdroje informací skutečně existovaly a aby nebyly pod kontrolou vlády či jakékoli jediné politické skupiny pokoušející se ovlivňovat politické názory a postoje veřejnosti. Všechny tyto alternativní zdroje informací musejí být účinně chráněny zákonem.

Svoboda shromažďování a sdružování. V zájmu dosahování svých rozmanitých práv, včetně těch, jež jsou nezbytná pro efektivní fungování demokratických politických institucí, mají občané právo vytvářet relativně nezávislá sdružení nebo organizace, včetně nezávislých politických stran a zájmových skupin.

Občanství zahrnující všechny dospělé lidi (inkluzivní občanství. Žádnému dospělému člověku, který je v zemi trvale usídlen a podléhá jejím zákonům, by neměla být upírána práva, jež jsou dostupná ostatním a jež jsou nezbytná pro činnost právě vyjmenovaných politických institucí. Mezi tato práva patří právo volit ve svobodných a spravedlivých volbách státní činitele; právo kandidovat na volenou funkci; právo na svobodu projevu; právo vytvářet nezávislé politické organizace a podílet se na jejich činnosti; právo přístupu k nezávislým zdrojům informací; a konečně mu musejí být přiznávána práva a příležitosti nezbytné pro efektivní fungování politických institucí moderní zastupitelské demokracie.²

Příloha č. 2 – Listy federalistů, Federalista č. 10 (úryvek)

Hlavní cíl, k němuž směřuje naše zkoumání, je tedy následující: jak zajistit veřejné blaho a osobní práva před ohrožením stranickosti většiny a zároveň zachovat ducha a formu lidové vlády. Dovolte mi dodat, že právě dosažení tohoto cíle je velkým a toužebným přáním, jehož splněním může být tato forma vlády zachráněna před hanbou, s níž už tak dlouho zápasí, získat úctu lidstva a být jím přijata.

Jakými prostředky lze tohoto cíle dosáhnout? Zjevně pouze jedním ze dvou. Buď se musí zabránit, aby měla většina stejnou vášeň či zájem, nebo když většina takovou společnou vášeň či zájem má, musí být zajištěno, aby jí její počet a místní situace neumožňovaly dohodnout a provést plán útlatu. Jestliže dopustíme, aby se podnět a příležitost setkaly, potom — jak dobře víme — nelze spoléhat na to, že by byly dostatečnou zábranou mravní nebo náboženské pohnutky. Ty selhávají i u nepravostí a násilí jednotlivců a navíc ztrácejí účinnost přímo úměrně počtu lidí, o které jde; tedy tím více, čím více je jejich účinnosti zapotřebí.

Z tohoto pohledu na věc můžeme dospět k závěru, že čistá demokracie, čímž myslím společnost tvořenou malým počtem občanů, kteří se shromažďují a osobně řídí vládu, nemůže být lékem na zlořády stranickosti. Většina bude téměř v každém případě sdílet společnou vášeň či zájem; dorozumění a shoda vyplývají ze samotné formy vlády a neexistuje nic, co by bránilo pohnutkám obětovat slabší stranu nebo neoblíbeného jedince. To je důvod, proč byly takové demokracie vždy jevištěm zmatků a svárů, proč se nikdy neslučovaly s osobní bezpečností či majetkovými právy a proč byl jejich život většinou krátký, právě tak jako jejich smrt násilná. Politici teoretikové, kteří podporovali tento typ vlády, se mylně domnívali, že když dáme lidem naprosto rovná politická práva, budou si zcela rovni a přizpůsobeni i ve svém majetku, názorech a vášních.

Republika, čímž myslím vládu uskutečňovanou prostřednictvím zvolených zástupců, otevírá odlišné perspektivy a slibuje poskytnout lék, který hledáme. Zkoumejme tedy body, v nichž se odlišuje od čisté demokracie, a pochopíme povahu léku i účinnost, kterou musí čerpat z Unie.

Existují dva velké rozdíly mezi demokracií a republikou; za prvé je v republice vláda postoupena malému počtu občanů, které ostatní zvolili, za druhé se může republika svým rozsahem týkat většího počtu občanů a většího území.

První rozdíl může mít za následek, že se názory veřejnosti vytríbí a zdokonalí prostřednictvím zvoleného sboru občanů, kteří díky své moudrosti nejlépe rozpoznají skutečný zájem své země a u kterých bude nejméně pravděpodobné, že by své vlastenectví a lásku ke spravedlnosti obětovali pomíjivým a stranickým úvahám. V takovém zřízení se může stát, že hlas veřejnosti vyjádřený zástupci lidu bude odpovídat veřejnému blahu lépe, než kdyby byl vyjádřen lidem samým, shromážděným k tomuto účelu. Na druhé straně však může nastat i opačný účinek. Ve volbách mohou intrikami, podplácením či jiným způsobem získat hlasy lidé stranického založení, s místními předsudky nebo nekalými záměry; ti pak mohou zradit zájmy lidu. Z toho plyne otázka, zda je pro zvolení vhodných strážců veřejného blaha příznivější republika malá či rozlehlá. Ve prospěch druhé alternativy jasně hovoří dva zjevné důvody.

Nejprve je nutno poznamenat, že ať je republika sebemenší, musí mít určitý počet zástupců, aby byla chráněna před spiknutím malé kliky, a ať je sebevětší, musí být jejich počet omezen, aby byla chráněna před zmatkem plynoucím z jejich přílišného množství. Počet zástupců nebude tedy v těchto dvou případech přímo úměrný množství voličů, nýbrž bude v malé republice relativně větší; nebude-li podíl vhodných osob ve velké republice menší než v malé, nabídne ta velká širší výběr a tedy i větší pravděpodobnost správné volby.

Za druhé, protože ve velké republice bude každý zástupce zvolen větším počtem občanů než v malé, bude pro špatné kandidáty obtížnější s úspěchem provozovat různé intriky, jimiž se až příliš často vyhrávají volby; protože bude volba svobodnější, budou se občané spíše soustředit na ty kandidáty,

jejichž zásluhy budou nejpřitažlivější a jejichž prověřený charakter bude hovořit sám za sebe. Musíme přiznat, že stejně jako ve většině případů existuje i tady míra, po jejímž překročení v obou směrech nastávají obtíže. Jestliže počet voličů potřebný ke zvolení poslance neúměrně zvýšíme, budou zástupci nedostatečně obeznámeni s místními podmínkami a drobnými zájmy; jestliže jej příliš snížíme, budou jim naopak příliš oddáni a nedostatečná bude jejich schopnost pracovat pro velké národní cíle. Federální Ústava vytváří v tomto ohledu šťastnou kombinaci: velké a společné zájmy jsou svěřeny ústřednímu zastupitelskému sboru, zájmy místní a dílčí sborům jednotlivých států Unie.

Dalším rozdílem je, že působnost republikánské vlády může zahrnovat větší počet občanů a větší rozlohu území, než je tomu u vlády demokratické; právě díky této okolnosti je v republice menší důvod se obávat stranického spolčování než v demokracii. Čím je společnost menší, tím menší asi bude počet odlišných stran a zájmů, z nichž se skládá; čím méně je odlišných stran a zájmů, tím častěji bude většina tvořit jednu stranu; čím menší počet jednotlivců bude stačit k vytvoření většiny a čím menší bude sféra jejich působení, tím snadněji si ujednají a provedou své plány útla. Jestliže sféru rozšíříme, dostaneme rozmanitější strany a zájmy; zmenšíme pravděpodobnost, že většina bude mít společnou pohnutku zaútočit na práva ostatních občanů; a bude-li taková společná pohnutka existovat, bude pro všechny, kdo ji sdílejí, obtížnější si svou sílu uvědomit a jednat ruku v ruce. Lze rovněž připomenout, že když si lidé uvědomují nespravedlivost nebo nečestnost svých záměrů, je spojení kromě jiných překážek vždy omezováno také nedůvěrou, která roste s počtem osob potřebných k jejich provedení.³

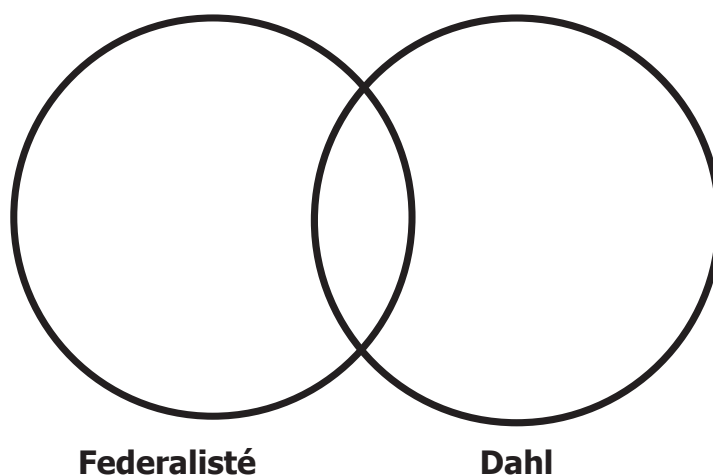
Příloha č. 3 – Democracy Index

Democracy Index je založen na 60 indikátorech sloučených do pěti různých kategorií – volební proces a pluralismus, občanské svobody, fungování vlády, politická účast a politická kultura

Freedom House Index zase dělí státy na liberální demokracie, které zajišťují občanům jak politická práva, tak občanské svobody a volební demokracie, kde jsou občanské svobody zatím omezeny.

- 1 Norway 9.80 Full democracy
- 2 Iceland 9.65 Full democracy
- 3 Denmark 9.52 Full democracy
- 4 Sweden 9.50 Full democracy
- 5 New Zealand 9.26 Full democracy
- 6 Australia 9.22 Full democracy
- 7 Switzerland 9.09 Full democracy
- 8 Canada 9.08 Full democracy
- 9 Finland 9.06 Full democracy
- 10 Netherlands 8.99 Full democracy
- 11 Luxembourg 8.88 Full democracy
- 12 Ireland 8.56 Full democracy
- 13 Austria 8.49 Full democracy
- 14 Germany 8.34 Full democracy
- 15 Malta 8.28 Full democracy
- 16 Czech Republic 8.19 Full democracy
- 17 Uruguay 8.17 Full democracy
- 18 United Kingdom 8.16 Full democracy
- 19 United States 8.11 Full democracy
- 20 Costa Rica 8.10 Full democracy⁴

Příloha č. 4 – Vennův diagram

1 DAHL, Robert. O demokracii. Praha: Portál, 2001., s. 39.

2 Tamtéž, s. 81-82.

3 HAMILTON, Alexander; JAY, John; MADISON, James. Listy federalistů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s 74-76.

4 http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index (cit. 20. 7. 2012)